

¹Универзитет у Крагујевцу,
Факултет за хотелијерство и туризам у
Врњачкој Бањи, Србија

Богата природним и антропогеним вредностима, Овчар Бања представља место које је погодно за развој различитих облика туризма. Ову бању називају „Српска Света Гора” јер се на њеном подручју налазе десет православних манастира. Циљ рада је представити тренутно стање развоја туризма и могућности за развој Овчар Бање као дестинације верског туризма. Туризам је на овом простору слабо развијен. Разлози за овакво стање јесте неконкуретна понуда смештајних капацитета, недовољно развијена туристичка инфраструктура, недостатак инвестиционих улагања, непостојање маркетинг и мастер плана. Кључне вредности за развој верског туризма су манастири и цркве Овчарско-кабларске клисуре, док комплементарну вредност чини очувана природа.

манастири, Овчарско-кабларска клисура, верски туризам, Овчар Бања.

УВОД

Према проценама Светске туристичке организације, 300 до 330 милиона туриста годишње посети најпознатије верске објекте у свету, и остварује приближно 600 милиона домаћих и међународних верских туристичких путовања у свету, од чега се 40% путовања реализује у Европи. Верски туризам не само да утиче на пораст броја међународних путовања и економски развој, већ доприноси поштовању, толеранцији и узајемном разумевању туриста и локалног становништва чије се културе разликују (UNWTO, 2014).

Путовања из верских побуда представљају један од најстаријих облика туристичких путовања. Таква путовања забележена су још у доба античке грчке. Хришћани су још од 2. века долазили на гробове мученика и њима се молили (Мићуновић, и др. 2015). Скоро сви аутори се слажу да се жеља за ходочашћем не јавља само код оних постојаних у вери, него и осталих који су заинтересовани за овај облик путовања у контексту обogaћивања сопственог образовања и културе. Изван времена које верник на таквим путовањима посвећује својим верским потребама, он се понаша у основи као туриста. Веза између православља и туризма може и треба да се успостави преко гостопримства као верске дужности. У сваком манастиру постоји монах који има послушање гостопримничара и задатак да прича о историји

е-пошта:
snezana.milicevic@kg.ac.rs

манастира, цркви, фрескама, догађајима и личности-манастира за историју православља. Често је главни разлог доласка ходочасника у светилишта духовни разговор са јеромонахом од кога се тражи савет или реч утехе, наде и љубави (Радисављевић-Ћипариновић, 2008).

На основу дужине посећивања светих места, постоје две форме верског туризма (Стаменковић, 2005, стр. 176):

- ♦ краткотрајни верски (религијски) туризам – чине путовања на малој раздаљини ради посете религијског центра, обично због учешћа у некој прослави, конференцији или црквеном сабору;
- ♦ дуготрајни верски (религијски) туризам – подразумева вишедневну посету религијском центру.

У краткотрајни облик верског туризма убрајају се и посете манастирима које у Православљу имају дугу традицију. Велики је број верских објеката на територији Србије. Манастира има готово у свим њеним крајевима. Постоје и уже просторне целине са десетак и више манастира. Такво место је и Овчар Бања, која је окружена манастирима на обалама Западне Мораве. Због већег броја манастира, ово подручје називају још и „Српском Светом Гором”. Овчар Бања је препознатљива и по извору лековите термоминералне воде и Овчарској-кабларској клисури.

ТУРИСТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛИ ОВЧАР БАЊЕ

Овчар Бања удаљена је од Чачка 18 км, Београда 162 км, Ниша 204 км. Положај нове трасе Државног пута омогућава добре услове и приступну везу са овим насељем (Урбанпројект, 2013). Налази се на надморској висини од 279 м у средишту Овчарско-кабларске клисуре и непосредној близини планина Овчар и Каблар. Према подацима добијених на основу пописа становништва 2011. године, у Овчар Бањи живи укупно 122 становника и има 57 домаћинства и 73 станова (Републички завод за статистику, Књига 20 и 21, 2011).

Ова бања носи са собом дугу историју и традицију. Крси је епитет бајковитих предела и нетакнуте природе. Термоминерална вода Овчар Бање се користила још у далеком праисторијском добу. Стари Римљани који су били познати као велики уживаоци бањских благодети, такође су овде оставили траг како због коришћења лековитих фактора, тако и због експлоатисања руда. Термоминерална вода Овчар Бање је хомеотерма, слабо сумпоровита.

Лековите компоненте минералне воде су макроеlementи – калцијум и натријум; и микроеlementи – калијум литијум, стронцијум, баријум, јод, бром, фосфор, флуор. Погодује лечењу неколико индикованих обољења: реуматских, дегенеративних промена (спондилоза и артритис), спортских повреда, кожных обољења. Највећу површину овог подручја чине шуме и шумска земљишта. Овчарско-кабларска клисура представља једно од ретких места у Србији где се може срести велики број врста дивљих орхидеја. На основу богатства фауне птица препозната као међународно значајно подручје за птице, тј. ИВА (*Important Bird Area*) подручје. Поред птица, на овом подручју живи 40 врста сисара, бројни гмизавци, водоземци, рибе и преко 70 врста дневних лептира, што представља преко 35% свих врста дневних лептира забележених у Србији (Туристичка организација Чачак, 2017).

Због изузетних геолошких, хидролошких и културних вредности, Овчарско-кабларска клисура је заштићена као предео изузетних одлика I категорије. Дуга је двадесетак километара, а настала је усецањем Западне Мораве између простране чачанске и пожешке котлине (Поповић и Тот, 2015). Квалитету Бање доприносе низ других просторно непосредних предности као што су вештачко језеро Међувршје, на Западној Морави; кањони, пећине, извори, средњовековни манастири и викенд насеља (Ромелић, 2008).

МАНАСТИРИ ОВЧАРСКО-КАБЛАРСКЕ КЛИСУРЕ

На релативно малом простору подигнуто је, између XVI и XIX века, 10 манастира. На десној страни Западне Мораве су манастири: Ваведење, Вазнесење, Преображење, Сreteње и Св. Тројица, а на левој страни манастири: Благовештење, Илиње, Јовање, Успење и Никоље. Ови манастири носе име црквених празника, а грађени су у чувеном архитектонском стилу моравске и рашке школе (Штетић, 2007).

Није позната година изградње манастира Ваведење, претпоставља се да је изграђен у 16. веку, када је српска држава изгубила своју аутономију. Манастир је више пута страдао и био обнављан током историје. Последња реконструкција извршена је 1933. године. Манастирска ризница поседује царске двери и крст са Распећем са старог иконостаса, рађени у 18. веку и неколико икона. Данас је манастир Ваведење женски манастир. Први писани помени манастира Вазнесење и манастира Преображење пронађени су у турским списима из 1525. године. У манастиру Вазнесење некада је постојала и

преписивачка школа. Постоје записи да су манастир Преображење посећивали Јоаким Вујић, Вук Карачић, када је био и калуђер манастира, Исаија, који је још за живота био поштован као светац. Сматра се да манастир Сретење такође потиче из 16. века. Налази се на 800 м надморске висине на Короњском брду (Рајић и Тимотијевић, 2012). Црква манастира Св. Тројица представља најзначајнији архитектонски споменик у Овчарско-кабларској клисури, али и једно од најлепших градитељских остварења у црквеној уметности Српске православне цркве с краја XVI века. Недостатак историјских извора, као и ктиторских натписа на цркви, онемогућава да се пронајде у појединости везане за прошлост овог храма. Није утврђено ко је и када подигао манастир. Досадашња сазнања ослањају се на претпоставке које се темеље на проучавању турских пописа. Постоји претпоставка да се манастир Св. Тројица у писаним изворима први пут помиње 1572. године, под називом „Туше” (Рајић и Тимотијевић, 2005).

Манастир Благовештење изграђен је 1601–1602 године и један је од ретких манастира Овчарско-кабларске клисуре за који се зна тачна година градње. Грађен је у стилу рашке школе и у њему се налазе добро очуване фреске из 17. века (Рајић и Тимотијевић, 2012). Црква манастира Илиње изграђена је 1939. године по жељи владике Николаја Велимировића. Храм је посвећен светом пророку Илији, по коме је и добио име (Булић, 2006). Манастир Јовање се проучуо по помоћи и чудима која чини чудотворна икона Мајке Божије Јовањске, Брзопомоћница. Манастир Успење имао је на свом поседу вишеспратну кулу са подрумом која је служила за одбрану од непријатеља (Епархија жичка, 2017). Манастир Никоље у Овчарско-кабларској клисури најпознатији је и најстарији од укупно десет манастира који се налазе на овом простору. Манастирска ризница је значајна. Овде се чувају рукописане књиге из 16. века, збирка молитава штампана у Бечу из 18. века, бронзани печат из 17. века и други ситнији црквени предмети. У Никољу се чувају и делови моштију светог Николе Чудотворца (Ђирковић, 2008).

У Овчар Бањи постоје још и две цркве: црква и пећина Кађеница, и црква Светог Саве, саграђена 1939. године поред извора чија се вода сматра лековитом.

МАТЕРИЈАЛНА БАЗА ТУРИЗМА ОВЧАР БАЊЕ

Између два светска рата, у Овчар Бањи је изграђено неколико нових објеката. Поред пет мањих базена изграђено је и неколико дрвених барака за

смештај посетилаца током летњих месеци. Први зидани објекти били су „Вила Благовештање” и „Дом Милосрђа”. Створени су услови за излетнички туризам, одмор и рекреацију те су, више спонтано него по дугорочним плановима, изграђени неки објекти. Изграђен је планинарски дом са 38 лежаја и уређена кућа за прихват гостију са 12 лежаја. Подигнут је и хотел „Каблар” са 38 лежаја, мотел за путнике у транзиту и камп за моторизоване путнике. Термоминерално купатило је изграђено као привремени објекат, на левој страни канала. У 1957. години оно је за пријем болесника располагало у стационару са 28 постеља, а за лечење и купање са 5 и 2 базена. То исто купатило се и данас налази у Овчар Бањи јер се она знатније уређивала све до 1961. године. Како се пак у то време Трепчанска бања, такође на подручју општине Чачак, веома истакла значајем за здравствено-лечилишни туризам, место и улога Овчар Бање за термализам нису посебно третиран планом регионалног развоја туризма.

Тренутно стање смештајних капацитета Овчар Бање није на задовољавајућем нивоу. Најбоље опремљени објекат за смештај је реновиран хотел „Каблар” који од скоро у свом саставу има и *wellness* центар. Овај хотел поседује још и ресторан са домаћом кухињом, кафе бар, затворени базен термоминералном водом, простор за рекреацију и физиотерапевтске третмане. Капацитет хотела је до 30 гостију.

У Овчар Бањи се још налази и ресторан „Дом” који има 40 места, одмаралиште „Сунце” са 35 кревета, планинарски дом планинарског друштва „Каблар” са 28 кревета, док је 50 кревета у категоризованом приватном смештају.

Туризам је слабо развијена делатност. Облици туризма који су тренутно заступљени су здравствени туризам, излетнички, спортско-рекреативни, верски и транзитни. У периоду између 1960. и 1975. године број туриста у Овчар Бањи варирао је између 600 и 3.500. Здравствена делатност је под контролом медицинских институција из Чачка са организационом јединицом Овчар Бања у којој раде лекари специјалисти за наведене болести. Скромни објекти и медицинска опрема, неодговарајућа општа организованост здравства и туризма, као и недовољна валоризација културно-историјског наслеђа учинили су да Овчар Бања изгуби некадашњи значај (Ристановић, 2005).

Данас се Овчар Бања не налази на листи најпосећених бања Србије. Годишње је посети око 60.000 посетилаца, међутим ови подаци су добијени само на основу записника посета манастира Благовештење,

који је најпосећенији манастир. Највећи број посетилаца су транзитни и излетнички туристи. Не постоје званични показатељи прихода оствареног на основу туризма. Туристичка организација Чачка организује туристичке туре обиласка Овчарско-кабларске клисуре углавном на захтев туристичких агенција (Спасојевић, и др. 2013).

БУДУЋИ РАЗВОЈ ВЕРСКОГ ТУРИЗМА ОВЧАР БАЊЕ

Туристичка потрошња остварена на основу верског туризма или било ког другог облика туризма доприноси повећању производње и економском расту туристичке дестинације. Међутим, приликом развоја религијског туризма не треба изоставити негативне ефекте које он са собом носи. Ово се нарочито односи на посете манастирима јер свакодневне посете верника, и посете одређеним датумима када се обележава неки светац, не ремете монашки живот што за посете туриста то исто не можемо да кажемо. Познато је да су неки манастири у свету услед развоја туризма претворени у музеје и да више нема монашког живота у њима, као што је то случај са Метеорима у Грчкој (Мићуновић, и др. 2015). Из ових разлога развој верског туризма захтева пажљиво планирање и посебан стратегијски приступ.

Да би се верски објекти туристички валоризовали, потребно је извршити евалуацију чији су главни циљеви (Спасојевић, и др. 2013, стр. 37):

- ♦ евалуација туристичких вредности свих појединачних објеката, простора или области у целини;
- ♦ процена могућих туристичких посета;
- ♦ процена потенцијалних инвестиционих активности (како у погледу обима инвестиција, тако и према врсти објекта);
- ♦ заштита области у којој се туризам треба развијати;
- ♦ организација туризма;
- ♦ маркетинг и оглашавање.

Заједно са верским турзмом треба развијати и предузетништво. Предузетништво базирано на религијским садржајима подразумева групну делатност чији су производи и услуге базирани на познавању религије, културе, историје, и уметности. Доприноси стварању додатних финансијских средстава која се могу искористити за очување и заштиту сакралног наслеђа (Ивановић и Рот 2014).

Религијски туризам Овчар Бање треба обухватити не само верске објекте, већ и природне ресурсе

као комплементарне туристичке атрактивности. У том смислу могу се развијати и едукативни програми у природи, различите радионице, школе и кампови где би главне теме биле везане за православље, природу, историју и културу. У ритуале, народне обичаје и црквене свечаности могу се укључити и туристи. Укључивање самих туриста у активности манифестација и других организованих догађаја представља занимљив мотив за посету, који захтева адекватан маркетиншки приступ како би се понуда приближила туристима (Шкрбић и Милошевић, 2012).

Квалитет понуде верског туризма зависи од сарадње културних институција, верских заједница и туристичког сектора. Сарадња треба да резултира усклађеним интересима који су различити – једни су усмерени на општу добробит заједнице, други на ширење вере, а трећи на остваривање профита.

Тренутно су маркетиншке активности за туризам Овчар Бање недовољно развијене, као и инфраструктура дестинације. Не постоји дефинисан мастер план развоја Овчар Бање, већ само План генералне регулације за Овчар Бању, у оквиру којег је, зарад планирања развоја туризма, територија бање подељена на неколико развојних зона (Урбанпројект, 2013, стр.17):

- ♦ зона бањско-здравствених садржаја је намењена изградњи објеката бањског карактера у оквиру којих се могу организовати медицинско-рехабилитациони, терапеутско-релаксациони, смештајно-туристичко-угоститељски и слични садржаји;
- ♦ зона туристичких садржаја је намењена изградњи искључиво објеката и капацитета туристичког карактера;
- ♦ зона туристичко-спортско-рекреационих садржаја је намењена изградњи објеката у функцији туризма, спорта и рекреације;
- ♦ зона спортско-рекреационих садржаја је намењена организацији спортско рекреативних површина на отвореном које могу пратити мањи угоститељски објекти са пратећим садржајима;
- ♦ зона стамбено-туристичких садржаја углавном подржава постојеће стамбене зоне које се овим планом задржавају, а које у даљој реализацији треба да се трансформишу у објекте у функцији туризма;
- ♦ зона пословања у функцији Хидроелектране која је планирана на локацијама где тренутно егзистирају објекти који треба да подрже функционисање Хидроелектране;

- ♦ зона манастирског комплекса овим концептом се у потпуности задржава и све интервенције на постојећим објектима као и градња се могу вршити у складу са потребама Српске православне цркве и уз поштовање Мера заштите споменика културе.

ЗАКЉУЧАК

На основу њеног статуса, јасно је да би примарни облик туризма Овчар Бање требало да буде здравствено-лечилишни. Међутим, у питању је дестинација која поседује значајне природне и антропогене ресурсе који се могу искористити за развој више облика туризма. Сама чињеница да се на овом простору налази десет манастира и две цркве представља већ довољно куриозитетну атракцију за туристе верског туризма. Манастири сведоче о историји, култури, вери и заједно са Овчарско-кабларском клисуром креирају амбијент погодан за опуштање и стицање мира.

Материјална база за развој туризма је слабо развијена. Туристички објекти су старије градње и немају карактеристике и квалитет у складу са савременим захтевима тржишта. Потребна су значајна улагања у рецептивне капацитете и усмеравање понуде ка одређеним облицима туризма. За развој верског туризма потребна је посебна организација, пажљив приступ у формирању стратегија и интеграција интереса свих стејхолдера. Туристичку понуду не би требало усмеравати ка масовном туризму, већ је потребно одредити носеће капацитете и у складу са њима одредити посете у више туристичких тура са мањим бројем туриста. Посебно се морају вршити предвиђења, одоносно планирања туристичких посета манастирима, како не би дошло до превеликог оптерећења и притиска туризма као делатности на живот у оквиру манастира.

Приликом брендирања туризма Овчар Бање посебну пажњу треба посветити лечилишном елементу ове дестинације, јер она нуди лек и за душу и за тело.

ЛИТЕРАТУРА

- Булић, Д. (2006). Манастир Илиње код Овчар Бање, рановизантијско и средњовековно утврђење. *Историјски часопис* LIII, 53-93.
- Ђирковић, Д. (2008). *Манастир Никоље у Овчарско-кабларској клисури* – Прилог познавању живота и имовинског стања манастира. Зборник радова Народног музеја. XXXVIII, 191-207.
- Епархија жичка (2017). *Манастири*. Од 1. 4. 2017, <http://eparhija-zicka.rs/manastiri/>.
- Ивановић, С., & Рот, Е. (2014). Развој предузетништва у дестинацији верског туризма. *Туристичко пословање* 14, 61-70.
- Мићуновић, Г., Новакловић, Н., & Стефановић, Г. (2015). Religious tourism and possible negative effects in relation to the monasteries. *Bizinfo* (Blace) 6(1), 43-52, DOI:10.5937/BIZINFO1501 043M.
- Поповић, М., & Тот, И. (2015). Дневни лептири Овчарско-кабларске клисуре (Lepidoptera: Papilionoidea). *Бележник Овчарско-кабларске клисуре* 6(1), 48-58.
- Радисављевић-Ђипаризовић, Д. (2008). Верски туризам и православље. *Теме* 32(2), 427-431.
- Рајић, Д., & Тимотијевић, М. (2005). *Манастир Св. Тројица под Овчаром*. Зборник радова Народног музеја XXXV, 51-64.
- Рајић, Д., & Тимотијевић, М. (2012). *Манастири Овчарско-кабларске клисуре*, друго издање. Чачак: Народни музеј Чачак.
- Републички завод за статистику, Књига 20: *Упоредни преглед броја становника 1948-2011*, преузето 1. 3. 2017, http://popis2011.stat.rs/?page_id=2134.
- Републички завод за статистику, Књига 21: *Упоредни преглед броја домаћинства 1948-2011 и станова 1948-2011*, преузето 1. 3. 2017, http://popis2011.stat.rs/?page_id=2134.
- Ристановић, С. (2005). *Кроз Србију и Црну Гору*. Београд: Космос.
- Ромелић, Ј. (2008). *Туристичке регије Србије*. Нови Сад: Природно-математички факултет, Департаман за географију, туризам и хотелијерство.
- Spasojević, B., Berić, D., & Stamenković, I. (2013). The Valorization of tourism potential of Ovcara-Kablar' Orthodox monasteries based on the use of two methods: the Qualitative and Quantitative research method and the Hilary du Cros research method. *Geographica Timisiensis* 22(1), 33-45.
- Стаменковић, И. (2005). *Религијски туризам, облици и мотиви на примеру православља (Religious tourism, types and reasons regarding the Orthodox)*. Зборник радова 33, 34.

Шкрбић, И., & Милошевић, С. (2012). Атрактивност комплексне туристичке понуде фрушкогорских манастира и села из угла потенцијалних туриста. *TIMS. Acta* 6(2), 73-80, DOI: 10.5937/timsact12 02073S.

Штетић, С. (2007). *Туристичка географија*. Београд: аутору.

Туристичка организација Чачак (2017). *Овчарско-кабларска клисура*. 1. 4. 2017, <http://turizamcacak.org.rs/ovcarsko-kablarska-klisura/>.

UNWTO (2014). *Tourism can protect and promote religious heritage*. Од 1. 4. 2017, <http://media.unwto.org/press-release/2014-12-10/tourism-can-protect-and-promote-religious-heritage>.

MONASTERIES OF OVČAR-KABLAR GORGE WITH REGARD TO DEVELOPMENT OF RELIGIOUS TOURISM IN OVČAR SPA

Abstract:

Rich in natural and anthropogenic resources, Ovčar Spa is the place suitable for development of different forms of tourism. Ovčar Spa is also called Serbian Mount Athos, because there are ten Orthodox monasteries within its territory. The aim of this paper is to present the current state of tourism and opportunities for religious tourism development in Ovčar Spa. Tourism in this region is poorly developed. The reasons for this situation are non-competitive offer of accommodation facilities, undeveloped tourism infrastructure, lack of investments, absence of marketing and master plan. Key resources for religious tourism development are monasteries and churches of Ovčar-Kablar Gorge, while the complementary resource is the preserved nature.

Keywords:

monasteries, Ovčar-Kablar Gorge, religious tourism, Ovčar Spa.